

▷ Kovács Ilona

A bíráló joga

Válasz Seláf Leventének*

Készséggel elismerem, hogy Seláf Levente nálam nagyobb szakértője Jacques Roubaud munkásságának, annál is inkább, mivel én nem vagyok az. Sőt, válaszából az is kiderül, hogy ő baráti viszonyban áll a költővel: személyes kapcsolatokra és levelezésükre egy helyen hivatkozik, bár olyan, általa evidenciaként kezelt feltevés, hogy a szerző egyetértése a fordító javaslataival garancia a fordítás hitelére, nem fogadható el. Akkor sem lenne az, ha Roubaud tudna magyarul, de itt feltehetőleg francia nyelvű levélváltásról van szó. A költő szándékainak megértése és tisztázása fontos egy róla szóló tanulmány megírásához, de nem kezeskedik arról, hogy a kérdéses kifejezés vagy verssor érthetően vagy hitelesen közvetíti a magyar olvasó számára az eredetit. Én ugyan nem tudok személyes ismeretségre hivatkozni a költővel, ez azonban nem gátol meg abban mint kritikust és olvasót, illetve a többi, Roubaud-t személyesen nem ismerő és egész munkásságát alaposan fel nem dolgozó olvasót abban, hogy véleményt formáljanak bármelyik művéről, adott esetben erről a verseskötetéről, és annak (akár írásban, akár szóban) hangot is adjanak. Ellenkezőleg, a személyes érintettség és a túl nagy közelség a szerzőhöz és az életműhöz éppen olyan torzító tükröként tud működni, mint az esetleges negatív elfogultság, bár őszintén mondhatom, hogy nem az utóbbi vezetett. Roubaud egész munkásságának nagy csodálója vagyok,

* Az előzmények: a Műút 2011025-ös számában Kovács Ilona bírálata jelent meg Seláf Levente Roubaud-fordításáról (*Írni a mondhatatlant. Jacques Roubaud: Vala mi: fekete*). A 2011027-es számban helyt adtunk az érintett, Seláf Levente válaszában. Most Kovács Ilona viszontválaszában közlésével lezártunk tekintjük a vitát. [A szerk.]

és ezt nem azért hangsúlyoztam a kritikámban is, hogy holmi sunyi hátsó gondolatok alapján megágyazzak egy rosszindulatú támadásnak, hanem komolyan gondoltam akkor és most is. Az indulatoktól mentes közelítés, vagy az erre való törekvés szerintem alapfeltétele mindenféle tágabb közönség elé vitt véleményalkotásnak, de legalábbis tudatosítani kell – lehetőleg minél magasabb fokon a fordítónak és a kritikusként egyaránt – az alkotóhoz és műveihez való viszonyát. Seláf Levente igen rokonszenvesen lelkesedik Roubaud személye és művei iránt, szinte isteníti és bálványozza, ami szíve joga, de ilyen alapon nem tagadhatja meg mástól a kritikai szempontú megközelítés lehetőségét. Alantas hátsó szándékokat feltételezni minden bizonyíték híján a recenziőről teljesen elfogadhatatlan, és azal vádolni, hogy „megpróbálja szisztematikusan lerombolni a szerzőt, a könyvet és a fordítót...”, érthetetlen vád számomra. Néhány kritikai megjegyzéssel elsősorban azt szerettem volna érzékeltetni, hogy az én olvasatomban mennyire intellektuális a költő profilja, és milyen sok időre volt szüksége ahhoz, hogy a gyászmunka számára lehetséges útját végigjárja, bonyolult szerkezet és referencia-háló segítségével beillesse életművébe a felesége emlékezetét megörökítő alkotásait.

A költőt és a fordítóját megsemmisíteni nemcsak szándékomban nem állt, de hatalmam sincs hozzá. Seláf Levente rettentően túlbecsül engem, és a kritika funkcióját alapvetően félreérti, ha azt feltételezi, hogy néhány kritikai megjegyzés képes lerombolni egy életművet vagy egy fordítói teljesítményt. A művekről folytatott vita éppen ellenkezőleg annak a jele, hogy a szöveg él, hat, változik, új jelentéseket tud magába szívni, új érzéseket és gondolatokat tud kiváltani.

Az első részre vonatkozó tárgyi kifogásokban valójában apró részletekről van szó, de ezen a téren igazat adok neki szinte mindenben. Csakugyan pontosabb lett volna például Georges Perecet nem az alapító tagok között felsorolni, hanem az OuLiPo első nemzedékének egyik legismertebb írójaként említeni, bár ez egy rendhagyó társulás esetében, amely nem mozgalomként határozza meg önmagát, nem perdöntő különbség, és egy zárójeles utalásba nehezen fért volna bele. A Lewis-kötet fordításként való szerepeltetése szintén hiba stb. Azt is elismerem, hogy a *Hortenzia*-regények szorosan vett cselekményét tekintve jogosak a megjegyzései, de ott olyasmiről történt velem, ami éppenséggel a szóban forgó művek iránti szeretetemet bizonyítja. Akár hisz nekem Seláf Levente, akár nem, mindkét regényt nem sokkal megjelenésük (1985 és 1987) után olvastam, és mindkettő nagyon tetszett. Azóta viszont csakugyan elhomályosult bennem a cselekményszál, és képzeletben átírtam kissé a történéseket, ahogy erre találóan rámutat. Az történt velem, amit a komoly pszichoanalitikus műveltséggel rendelkező Pierre Bayard az élményszerű olvasás elkerülhetetlen velejárójának tart: képzeletben átírtam a nagyjából csakugyan elfelejtett szövegeket. Bayard megalkotta a *fedőkönyv* fogalmát, Freud *fedőemlék*-fogalmának mintájára (l.: *Erinnern, Wiederholen und Durcharbeiten*, 1914) amely

az emléktöredékekből építkezve a „valóságos” könyv helyébe lép az emlékezetünkben: „Annak érdekében, hogy belássuk, minden könyv, amelyről beszélünk, ilyen fedőkönyv és pótló elem abban a végeérhetetlen láncolatban, amelyet az összes könyv képez, elegendő szembevetni egy kedvenc könyvünkről őrzött gyermekkori emlékeinket a „valóságos” könyvvel, és világos lesz, hogy a könyvekről, különösen a szívünknek kedves, egyéniségünk részévé vált könyvekről őrzött emlékeink folyton újjászerveződnek, mindenkor helyzetünknek és az abból következő rejtett összefüggéseknek megfelelően.” (*Hogyan beszéljünk olyan könyvekről, amelyeket nem olvastunk?*”, ford.: Kovács Ilona – Boros Krisztina, Szeged, Lazi, 2007, 60.) Persze a *nem-olvasás* provokatív, szándékosan félrevezető terminusa a felejtés, a részbeni átírás és képzeletbeli továbbgondolás területeit is magába foglalja, és igaz, hogy az időközben eltelt csaknem harminc évben nem vettem elő újra egyiket sem. Ugyanez megtörtént velem már többször, például Verne Gyula egyik könyvével kapcsolatban, amelyikbe olyan jelenetet képzeltem bele, ami csak az én fejemben létezett. Egy cikk írása közben hiába kerestem az eredetiben a jelenetet, hogy a hivatkozást lábjegyzetbe tegyem, és megdöbbenve tapasztaltam, hogy nincs benne a szövegben. A recenzió írásakor nem olvastam újra a *Hortenzia*-szövegeket, nem „hivatkoztam le” a szóban forgó félmondatot, és vállalom, hogy a csúsztatás tőlem származik, a kreatív emlékezés furcsa jelenségeként.

A lényegre vonatkozóan megfogalmazott kifogásaim azonban fenntartom. A művészetek befogadása ugyanis nem leckefelmondás a szerző életrajzából, bibliográfiájából és a szövegek adataiból, ami felé sajnos az iskolai gyakorlat és az irodalomkutatók egy része hajlamos elterelni az irodalomról való beszélgetést és gondolkodást. Ennek értelmében a verseskötetek feltételezett olvasója nem köteles ismerni életrajzi és történeti adatok halmazát ahhoz, hogy véleményt formáljon egy adott műről. A recenziós pedig csak egy az olvasók közül, még ha kitüntetett helyzetbe hozza is az, hogy leírja és megjelenti a véleményét. Én csak annyit próbáltam kifejezni a bírálóban, hogy vannak fenntartásaim a kötettel és a fordítással kapcsolatban, nem feltétel nélkül rajongok Roubaud-ért és egész életművéért, amelynek kivételes értékét mindig elismertem.

Kell ma még a recepciós esztétika ismeretében és szellemében arra hivatkozni, hogy mindenféle olvasatnak van létjogosultsága, és inkább megérteni, mint elutasítani kellene a másféle véleményt? Tisztelettel adózom a fordító tizenegy évi munkájának, amelyről csak most szereztem tudomást, lelkes rajongásomat tudomásul veszem, de akkor sem állíthatom jó szívvel, hogy az eredmény mindenben tökéletes. Vitatkozhatnánk lexikai és szintaktikai problémákon még igen sokáig (például a *nue* alak ebben a formájában nem jelent aktot, a *bords-bordos* asszociáció a franciául és provanszálul tudók számára is csak kommentár formájában lenne érthető stb.), az olvasásélmény akkor is független attól a szöveg mögötti tudásanyagától, amit a fordító méltatlankodva a fejemre olvas. Vannak részben vagy

egészben lefordíthatatlan művek, és Roubaud rendkívül gazdag referencia-háttérrel rendelkező szövegei közt szerintem bőven akad ilyen. Nem az a lényeges tehát, hogy mennyi ideig készült, és hogy minden ponton zseniális-e a fordítás, hanem hogy az eredeti nyelven nem olvasó befogadók számára megnyit tud közvetíteni a forrásnyelv(ek)ből a célnyelvre. A szövegek önálló életet élnek, és attól kezdve, hogy megszülettek, az olvasó is cselekvő részese a szöveg életének: akár kritikailag is megközelítheti a művet.

Ezen a ponton pedig Seláf Leventének kellene belátnia, hogy léteznek, sőt hitelesek vagy érdekesek lehetnek az övétől eltérő olvasatok és vélemények. Én a magam módján szeretem Roubaud-t, fenntartásokkal és kritikusan, ő feltétlen rajongással, mégis mindkettőnknek igaza lehet, hiszen e téren sincs egy és osztatlan igazság. Attól kezdve, hogy a kötet végre megjelent magyarul, a sorsa nem a mi kezünkben van. Az olvasók mindkettőnk véleményének ismeretében, és még sok-sok más forrásból merített tudás- és élményanyag birtokában, szabadon döntenek.